

ARBETSTIDS- FÖRKORTNING

– EN NÖDVÄNDIG
SAMHÄLLSREFORM

*Av Kenneth Hermele, ekonom och humanekolog, Juni 2015
på uppdrag av Feministiskt initiativ.*

F!

SAMMANFATTNING

I över fyrtio år, sedan 1973, har arbetsveckan legat still på 40 timmar. Det är som om parollen om 8 timmar arbete, 8 timmar fri tid och 8 timmar vila är slutet på all vår strävan efter ett gott liv, efter en rimlig balans mellan arbete och fri tid. Trots att vi i Sverige haft en genomsnittlig produktivitetstökning på 2 procent har ingenting av den gått till kortare arbetstid, tvärtom har den faktiskt arbetade tiden i Sverige ökat, på tvärs mot tendensen i många andra välmående och rika länder där arbetstiden ligger lägre än i Sverige, från Tyskland, Frankrike och Nederländerna till Norge, Danmark och Schweiz.

Om vi vågat ta ut hälften av produktivitetstökningen i den svenska ekonomin under de senaste 40 åren i kortare arbetsdag, hade vi nu varit nere i en 30-timmarsvecka.

Denna rapport går igenom effekter av kortare arbetsvecka i länder som kan jämföras med Sverige, och bilden är tydlig: Sverige bör växla in på ett spår som leder mot en kortare normal arbetsvecka, med målet att nå sex timmar om dagen, 30 timmar i veckan efter en övergångsperiod på kanske tio år.

En kortare arbetsvecka leder till:

- En sysselsättningsvinst. Kortare arbetsvecka ger fler människor arbete, det finns inga tecken på att motsatsen skulle ske, det vill säga att kortare arbetstid skulle leda till färre jobb.
- En jämställdhetsvinst. Lättare att få en rimlig arbetsfördelning i hem och hushåll, här finns ingen automatik men många berättar om att en mer jämlik fördelning av arbete och ansvar efter arbetstidsförkortning.
- En miljövinst. Mer tid utanför arbetet leder till hållbarare livsstilar. Inte heller här finns det en automatisk förbättring, men erfarenhet pekar på att de värderingar som leder till att vi jobbar mindre är samma andas barn som när vår strävan mot hållbarhet.
- En välfärdsvinst när stressen minskar och folkhälsan förbättras, sjukskrivningar går ner och utbrändhet blir mindre vanligt, allt effekter av kortare arbetsdagar.

En arbetstidsförkortning måste finansieras, och det sker på flera vägar. För det första ökar produktiviteten avsevärt med kortad arbetsvecka genom en ny organisation för arbetet, det brukar handla om att reformen betalas till en tredjedel, ibland till och med till hälften, via en produktivitetstegring, mest i industrin. Men även för tjänstesektorn leder kortare arbetstid till besparingar genom minskad personalomsättning och lägre grad av utbrändhet. Vidare innebär arbetstidsförkortningens ökade sysselsättning att kostnader för arbetslösheten går ner, både när det gäller arbetslöshetsunderstöd och sociala utgifter, samtidigt som skatteintäkterna ökar.

I samtliga fall som jag går igenom pekar det på att en arbetstidsförkortning är en reform som till stor del betalar sig själv. Ändå kan det inte uteslutas att samhället får en kostnad som vi beräknar till ca 10-11 miljarder kronor under den övergångsperiod när arbetstidsförkortning sker, den uppstår framför allt på grund av behovet att nyanställa i tjänstesektorn. Det är inga stora summor, sett till samhällsekonomin som helhet.

SEXTIMMARS DAGEN PÅ DAGORDNINGEN – IGEN

Att målet för politik bör vara att öka människors frihet är en insikt som borde kännas självklar, det är kärnfrågan för nobelpristagaren i ekonomi Amartya Sen's inflytelserika tankar om Utveckling som frihet. Ett samhälles utveckling kan mätas genom hur människors frihetsgrader utökas och utvidgas. Här återfinns vi också en av arbetarrörelsens grundläggande drivkrafter, att vi människor ska kunna gå från nödvändighetens till frihetens rike, för att citera Karl Marx. Marx såg frihetens rike som något som kommer till stånd efter, och med hjälp av nödvändighetens rike, ungefär som vi kan se att teknisk och mänsklig utveckling, och därmed sammanhängande produktivitetsförbättringar, gör det möjligt att minska den nödvändiga arbetstiden i ett samhälle, och därmed öka frihetens rike. Men det är viktigt att vi rätt förstår hur de två sfärerna hänger ihop, nödvändighetens rike utspelar sig i ekonomin, på jobbet, och producerar varor och resurser (skatteinkomster till exempel) som gör det möjligt att utveckla ett frihetens rike bortom arbetet, i fri tid och tillsammans med andra människor.

Ändå har politiken till stor del glömt bort att syftet med "verksamheten" just är att bidra till en sådan övergång från nödvändighet till frihet, och där kampen om tiden spelar en avgörande roll. Det har inte alltid varit så: från slutet av 1800-talet – då arbetstiden var över 70 timmar i veckan i Sverige – reducerades den vanliga arbetsveckan gradvis så att den vid början av 1900-talet var nere i 60 timmar, 1924 i 50, 1960 i 45, för att nå 40 timmar 1973. Det var, som framgår av Tabell 1, inte en imponerande snabb utveckling – 40 timmarsveckan fick vänta i hundra år – men riktningen var i alla fall tydlig, vi gick mot frihetens rike, om än med myrsteg.

Tabell 1. Veckoarbetstid i Sverige 1860 – 1980

Tidpunkt	Veckoarbetstid	Förändring i timmar och procent
1860	72	
1900	60	1860-1900: - 12 tim = - 17 %
1920	52	1900-1920: - 8 tim = - 13 %
1950	48	1920-1950: - 4 tim = - 8 %
1960	45	1950-1960: - 3 tim = - 6 %
1973	40	1960-1973: - 5 tim = - 11 %
1980	40	1973-1980: 0

Källa: Tegle 1983.

Sedan dess har veckoarbetstiden i stort sett legat still vid 40 timmarsstreck (även om avtal ingåtts som marginellt sänkt den tiden för vissa grupper). Den gradvisa minskning av arbetsveckan som kännetecknat hela det moderna projektet i Sverige tog med andra ord slut för fyrtio år sedan.

Idag hör vi i stället för arbetstidsförkortning ständigt tal om "arbetslinjen", och då med bibehållen 40-timmarsvecka. Det går att förstå som en reaktion på den höga arbetslösheten som bitit sig fast i Sverige och många andra europeiska länder i finanskrisens efterföljd, men det

är en linje som inte tar hänsyn till fenomenet "tillväxt utan sysselsättning" och som inte förstår att en väg till ökad sysselsättning är just arbetstidsförkortning, det visar erfarenheter från de länder som gått före och kortat arbetsveckan.

Det enda som delvis motverkat den gradvisa övergången från tankar om frihet till krav på ständigt mer arbete är införandet av flera semesterdagar, från 3-4 dagars semester vid sekelskiftet, och då bara gällande ett fåtal, till 12 betalda semesterdagar 1939, vilket följdes av ytterligare en vecka 1953, 1965 och 1978; därmed har vi under 35 år haft samma semester i samhälle, mönstret är alltså detsamma som för arbetsdagens längd.

Det är som om det sena 1800-talets paroll om 8 timmars arbete, 8 timmars fritid, 8 timmars vila skulle vara slutpunkten på mänsklighetens långa vandring. Än idag säger Arbetstidslagen att arbetstiden får uppgå till 40 timmar i veckan. Och än idag har 78 procent av tjänstepersoner och hela 97 procent av arbetare 40 timmars arbetsvecka som norm för fulltid (Ekonomifakta, siffrorna gäller 2014).

Det är förvånande, och upprörande, särskilt mot bakgrund av hur viktig frågan om kortare arbetstid var för den tidiga arbetarrörelsen. Kravet på att få dela in dygnet i 3 x 8 timmar restes av den socialistiske reformatorn Robert Owen 1817 – snart kan vi fira tvåhundraårsdagen – och blev en del av den växande sociala reformrörelsen som tog fart i samband med industrialiseringen tog fart. Tanken väckte anklag hos arbetarrörelsen världen över – i Sverige formulerades kravet på åtta timmars arbetsdag första gången i en 1:a majdemonstration 1890 (SOU 2002:12) – och därmed inleddes den långa och långsamma marschen med de första arbetstidsförkortningarna i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet.

Parallellt med den allt viktigare fackföreningsrörelsens krav växte liknande tankar fram hos ledande kapitalister om möjligheten att förena tillväxt och en sorts välfärds kapitalism, tankar som framför allt förknippas med Henry Fords idéer om att betala en lön som gav Fordarbetare råd att köpa Fordbilar. Ford införde samtidigt det löpande bandet, vilket höjde arbetarnas produktivitet, och vi ser här det som än idag är den avgörande frågan när det gäller ekonomisk tillväxt och arbetstidsförkortning: hur ska tillväxtens och produktivitetens frukter fördelas, mellan arbete och kapital, och mellan lön och fri tid?

Med 1930-talets kris fick arbetstidsförkortningen ett kortvarigt uppsving i USA. Det handlade, förstås, till stor del om att rädda företagens lönsamhet i svåra tider, men ändå svindlar tanken när vi hör att hälften av USA:s industribolag infört kortare arbetsvecka 1932 (Hunnicut 1992:489). Sextimmarsrörelsen fick stöd av fackföreningsrörelsen, som samma år fick en kongressledamot att lägga fram ett lagförslag om 30-timmars vecka. Tongångarna påminner om Robert Owens idéer drygt 100 år tidigare, det talas om en ny livsstil, att arbetet ska vara "ett medel och inte ett självändamål", att den ökade produktiviteten gjorde det möjligt att "ägna en större del av livet åt att leva". Det är idéer som vi också kan känna igen från dagens diskussion om arbetstidsförkortning, men som jag här hämtat från företagstidningen *Factory and Industrial Management* 1931. Eller som det sades i *Monthly Labor Review* samma år: sextimmarsdagen skulle innebära en förskjutning av amerikanskt liv från nödvändighet till frihet (i Hunnicutt 1992:485-6). Som framgår av Ruta 1 var detta tankar i tiden.

Ruta 1: Kellogg's bortglömda experiment

Sextimmarsdagen hade en kort blomstringstid i USA under 1930-talet, men för ett fåtal företag växte den kortare arbetsdagen samman med tankar om det goda patriarkala företaget som tog hand om sina anställda. Det mest slående – och långvariga – exemplet är frukostflingejätten Kellogg's i Battle Creek, Michigan, som med start 1930, mitt i krisen, genomfördes ett experiment i Owens anda med sex timmars arbetsdag. För att undvika att den kortare arbetsveckan ledde till minskade inkomster, höjdes lönen i två omgångar, med 12,5 procent vid varje tillfälle.

Resultatet blev att fler människor fick jobb, både män och kvinnor, men till en början fick de anställda trots lönehöjningen stå för en del av finansieringen, innan lönehöjningar kompenserade för den kortare arbetsdagen. Sammanlagt 1 500 anställda gick ner i arbetstid, samtidigt som fyrskift infördes, fabriken gick nu dygnet runt.

Resultatet var imponerande: när Kellogg's efter fem år utvärderade sitt experiment visade det sig att produktiviteten hade ökat med en fjärdedel – d.v.s den finansierade hela arbetstidsförkortningen – samtidigt som olycksfallen minskade med hälften, och antalet anställda ökade med hela 39 procent, en total framgång således.

Kellogg's sextimmarsdag varade i över femtio år, ända fram till 1984. Experimentet var en del av en bruksortslögik som ville knyta arbetare till företaget och i utbyte för deras lojalitet ge dem korta arbetsdagar och utrymme för fritidsaktiviteter. Kellogg's byggde en idrottsplats, en simbassäng, en arena för bågskytte och inrättade dessutom en kolonitradgård för de anställdas odlingar. Det är inte svårt att spåra idéer om en hel människa som lever i samförstånd med sitt storbolag.

Sextimmarsdagen på Kellogg's var intimt förbunden med företagets grundare, patriarken WK Kellogg, när han försvann upphörde också företagsledningens stöd för sextimmarsdagen; i stället började den trycka på för att öka arbetstiden – med andra ord precis den linje som dominerat sedan The New Deal, här stod nu åter företagsledning och fack eniga.

Fler och fler av Kellogg's anställda gick över till längre arbetsdagar, till slut var det mest kvinnor – och män som sågs som "feminina", det vill säga som för svaga för att orka med en full arbetsdag – som stod fast bakom sextimmarsdagen. 1984 hotade företagsledningen att stänga fabriken i Battle Creek om inte sextimmarsarbetarna gav upp, och därmed lades Kellogg's experiment ner.

Källa: Hunnicutt 1992

När företagen insåg att det förelåg en risk att kongressen skulle lagstifta och därmed tvinga bolagen att sänka arbetstiden till sex timmar, svängde de och började i stället motverka alla försök till arbetstidsförkortning. Här fick de snart stöd av statsmakterna, till att börja med av President Roosevelt, känd för The New Deal, en framsynt "keynesiansk" politik (före Keynes) för att få igång ekonomin under 30-talsdepressionen. Roosevelt var rädd för att en kortare ar-

betstid skulle komma att krympa efterfrågan, vilket i sin tur skulle hämma USA:s återhämtning (under antagande att kortare arbetstid också skulle innebära lägre inkomster). För Roosevelt, och för de flesta politiska ledare sedan dess, skulle arbetstidsförkortning, särskilt i kristider, innebära att arbetarna gick med på att dela på en minskande "klump arbete", ett försök att "omfördela eländet" när ingen längre fick jobba heltid (Hunnicut 1992:491, 1984:402).

Arbetstidsförkortning kunde alltså göras till ett hotfullt spöke i en värld som desperat försökte kravla sig upp ur depressionens brunn. Att det fanns något att vinna på att "dela på jobben" hade mindre stöd än krav på att staten genom en underfinansierad budget skulle öka efterfrågan, The New Deal vann allt fler anhängare bland politiker, företag och fack medan sextimmarsdagen efter några års uppmärksamhet åter hamnade i skymundan.

Trettiotsdepressionen blev en vändpunkt, som efter andra världskriget kom att leda till en ny betoning av "arbetslinjen". Så hette det i USA:s lag om arbetslöshet från 1946 – Unemployment Act – att den federala regeringen har till uppgift att "befrämja maximal sysselsättning"; och den svenska arbetarrörelsens efterkrigsprogram från samma år slog fast att full sysselsättning är det övergripande målet:

"Hela folket i arbete är första målet för vår ekonomiska politik. Penningväsen och offentliga finanser, prispolitik och lönepolitik, enskild och offentlig företagsamhet – allt skall tjäna till att bereda full sysselsättning åt arbetskraft och materiella produktionsmedel. [...] Den ekonomiska politiken har till uppgift att skaffa arbete åt alla – icke att ransonera sysselsättningen genom korttidsarbete."

(Arbetarrörelsens efterkrigsprogram 1946)

Det är anmärkningsvärt att den sista meningen i citatet från efterkrigsprogrammet kommer från ett stycke som handlar om "Arbetstidsförkortning, i första hand i mer påfrestande sysselsättningar": en förkortad arbetsvecka finns alltså med i arbetarrörelsens strategiska tänkande men inte som ett mål för att nå ett gott liv eller en god blandning mellan arbete och fritid, utan i första hand för att slå fast att det finns undantag från arbetsregeln för tunga och farliga yrken. Bara när en arbetare inte orkar jobba heltid – som då var 52 timmar – är en arbetstidsförkortning acceptabel. Hotbilden från 1930-talskrisen var uppenbarligen så levande och så överväldigande att det inte fanns utrymme då att tänka tankar om att korta arbetstiden, hela folket i arbete var snarare målsättningen. Anmärkningsvärt är att det än i dag, efter den fantastiska produktivitetssökning vi sedan dess haft, är så svårt för politiker, företag och fack att tänka "dags för kortare arbetsdag".

För President Truman, Roosevelts efterföljare, var det snarare behoven under det kalla kriget än rädsla för arbetslöshet som fick en kortare arbetsvecka att förefalla dumdrigt, USA behövde producera mer, och Truman vände sig till kvinnor och män för att förverkliga den uppgrustning han ville se. För att det "militärindustriella komplexet" (ett begrepp som President Eisenhower myntade något årtionde senare) skulle få vad det behövde, måste både kvinnor och män mobiliseras. I ett tal till USA kongressen 1951 sade Truman apropå behovet av "manpower" – dvs. arbetskraft:

"Major emphasis should be upon training and recruitment of unmarried women and married women without young children. Support should be extended to nursery schools as an aid to mothers who want jobs. Additional shifts and longer hours in some defense industries are being encouraged."

(Truman 1951)

Vi kan se följden av denna hållning under USA:s 1900-tal där normalarbetsveckan genomgick en vågrörelse: i seklets början föll den och under despressionsåren låg den under 40 timmar i veckan, men sedan steg den igen under upprustningens tryck inför andra världskriget till över 40 timmar. Efter kriget, slutligen, fastnade arbetsveckan vid 40 timmar, och där har arbetsnormen legat sedan dess.

SEXTIMMARS DAGEN PÅ NYTT

Men nu har kortare arbetsdagar åter hamnat på dagordningen i rika länder som Sverige och det av flera skäl. Det pånyttfödda intresset tar avstamp i en blandning av gamla och nya omständigheter där arbetstidsförkortning kan ses som en väg ut ur långlivade orättvisor och svårlösta utmaningar. Det handlar om den ojämna fördelningen av avlönat och oavlönat arbete i familjen, om svårigheten att förena ett gott liv med en full fyrtiotimmars arbetsvecka, om problemen med tillväxt som inte genererar några nya jobb, samt slutligen om hur jobb och miljö samspelar. Jag tar dem i tur och ordning.

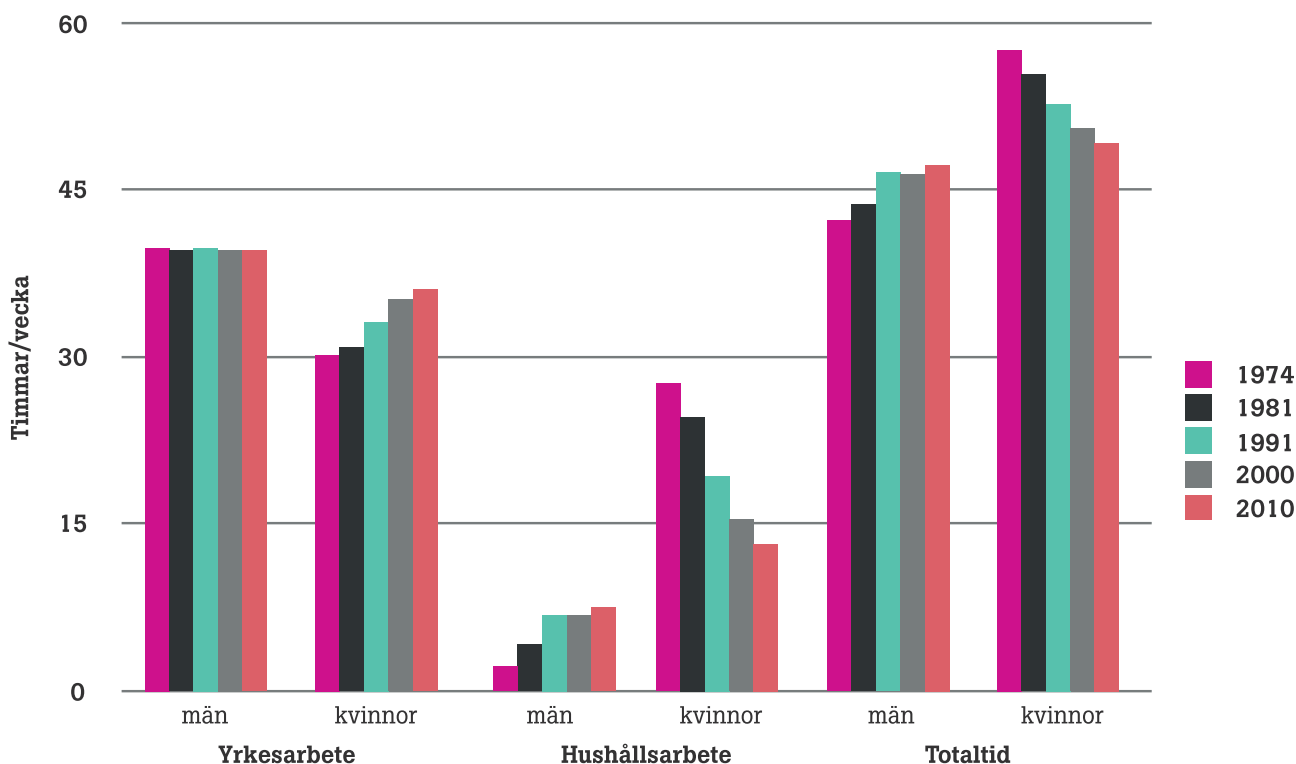
Genuskontraktet

Det tål att upprepas: den standardiserade arbetsveckan har inte förändrats påtagligt på femtio år, 40 timmar har blivit en svårubbad grundsten i samhällsbygget. Men under denna norm som är lika för alla döljer sig en motståndskraftig skillnad mellan kvinnor och män: den faktiskt arbetade tiden – och vad den består av – skiljer sig påtagligt ur ett genusperspektiv.

Medan män ligger på en verklig 40 timmarsvecka avlönat arbete, har kvinnor i genomsnitt börjat närma sig den normen underifrån genom att yrkesarbetande kvinnor ökat sin veckoarbetstid från 30 till 36 timmar 1974-2010; under samma period har kvinnors oavlönade hemarbete avtagit från närmare 28 timmar till 13 timmar, samtidigt som mäns hushållsarbete under samma period ökat från två till knappt åtta timmar i veckan.

Sammantaget – avlönat och oavlönat arbete; observera att tid med barn inte ingår – har mäns arbetstid ökat från 42 till 47 timmar i veckan, samtidigt som kvinnor tvärtom gått ner från 57 till 49 timmar i veckan (Boye & Evertsson 2014:160-162). En viktig skillnad i total tidsanvändning består alltså mellan kvinnor och män, även om den minskat betydligt, från 15 till två timmar; samtidigt består det faktum att fördelningen avlönat/oavlönat arbete fortfarande är ojämsställd (se Figur 1). En arbetstidsreform kan i detta ljus ses som en möjlighet både att fördela det avlönade och oavlönade arbetet jämnare och att öka den tillgängliga tiden tillsammans med barn, för umgänge och för fritidssysselsättning för både kvinnor och män.

Figur 1. Veckotimmar genomsnittlig arbetstid för samboende/ gifta, förvärvsarbetande kvinnor och män 20-60 år 1974-2010

Källa: Boye & Evertsson 2014.

Som vi ska se av tidigare arbetstidsförkortningar kan dock en genusobalans upprätthållas trots att den disponibla tiden ökar både för män och för kvinnor (för erfarenheter från Frankrikes 35-timmarsvecka, se ruta 2 nedan). Men oaktat att ojämställdheten består, kan ändå kvinnors frihetsgrader öka då de själva får mer tid över trots fortsatt dubbelarbete.

En ny undersökning från Försäkringskassan visar hur långt vi har kvar till en jämställd tidsanvändning i familjen. Jämställda familjer med barn definieras av Försäkringskassan som familjer där fördelningen av föräldradagarna och familjens inkomst ligger inom spannet 40-60 procent för var och en av föräldrarna. Försäkringskassan vill alltså fånga de familjer där såväl ansvar för barn som arbetsinkomsten är ganska jämnt fördelade. Med den avgränsningen är idag bara sex av hundra familjer jämställda. I "traditionella" familjer däremot tar kvinnorna mer än 60 procent av föräldradagarna samtidigt som männen står för över 60 procent av inkomsten, det är den dubbla fördelningsobalansen som Försäkringskassan kallar för "den vanligaste jämställdhetssituationen" (Försäkringskassan 2015: 22, 5).

När extra pappamånader infördes ökade inte bara pappornas andel av de totala föräldradagarna – en följd av regeländringen – utan även deras uttag av dagar för Vård av barn. Med andra ord påverkades ansvarsfördelningen utanför reformen av att föräldradagarna fördelades jämnare, ett exempel som pekar på vad vi kan hoppas av en förkortad arbetsdag.

Jobb och lycka

Lycka och jobb hänger samman, men sambandet är intressantare än att det bara handlar om att den som är arbetslös också visar sig vara mindre lycklig än den som har jobb. Sambandet jobb-lycka handlar framför allt om att få den balans i livet som vi eftersträvar, både för mycket och för lite ger utslag i lyckoindex (som här mäts subjektivt, det vill säga genom att ett representativt urval får gradera sin egen lycka på en skala, sådana undersökningar genomförs över hela världen).

Ett av de viktigaste sambanden mellan jobb och lycka är att människor som vill jobba har möjlighet att göra det, att inte få den "passning" mellan jobb och fritid en vill ha är den tyngsta faktorn för att förklara känslan av olust och olycka: att inte jobba när en vill, att jobba mer eller mycket mindre än en vill, allt tyder på att det är sådana situationer av "miss-match" som leder till olycka, stress, och en stark önskan om att jobba mindre (eller mer).

I ett samhälle som vårt där så mycket – från levnadsvillkor till självkänsla till pension – är intimt kopplat till arbete och inkomst, är det inte fel att säga att (nästan) alla jobb är bättre än att vara arbetslös. Det finns som vi vet undantag, jobb som är förnedrande och inte borde utföras av någon, men på det hela taget ger jobb självkänsla, samband, ibland social ställning och ofta umgänge med arbetskamrater förutom inkomst. Samtidigt kan även den som har jobb känna stark olust på jobbet, det är nog ingen tillfällighet att den tid på dagen då människor rapporterar att de är minst lyckliga är när de befinner sig i närheten av sin omedelbara chef (Helliwell m fl u.å.: 66-8).

Men vi vet också att missnöje med arbetssituationen och med balansen arbete-fritid är en pålitlig indikator för om en person lider av stress och ohälsa. Även här finns det viktiga genuskillnader, kvinnor i samhällen med dålig infrastruktur för barn föredrar att jobba deltid. Som en svensk kvinna som gått ner i arbetstid säger: "Man vill ju inte arbeta hela tiden" (i Bergström 2015). Män verkar däremot må bäst när de har en full arbetsvecka (New Economics Foundation 2014:20-1). Även denna obalans kan vi råda bot på genom att vi inför en kortare standardvecka för alla.

Tillväxt utan jobb

Det förnyade intresset för sextimmarsdagen har även med förändringar i vår omvärld att göra. Kravet på full sysselsättning med bibehållen arbetsvecka blir allt svårare att tro på. Två krafter driver på i motsatt riktning: dels att mycket arbetskraftsintensiv verksamhet – från "call centres" till standardiserad industriproduktion – flyttar till länder där lönerna är en bråkdel av vad de är i Europa; dels att vi på hemmaplan får allt mer av robotisering och automatisering. Automatiseringen har gått allt längre och uppemot hälften av alla som jobbar, i Sverige likaväl som i USA, står inför en hög risk att ersättas av robotar och datorer inom ett årtionde eller två.

Med allt mer avancerad teknik handlar det inte längre bara om standardjobb, robotar och datorer kan nu ersätta matematiker, bokhållare, försäkringsagenter, administratörer, reparatörer, byggnadsarbetare, och så vidare i en närmast oändlig lång lista över jobb som kan utföras av maskiner. Med andra ord kläms sysselsättningen mellan globalisering och automatisering, siffrorna är snarlika för USA och Sverige (Frey & Osborne 2013, Fölster 2014).

"Utvecklingen" leder till det som redan för något decennium sedan började kallas för "jobless growth", tillväxt utan jobb. Det här är inte ett övergående fenomen, World Economic Forum,

WEF, menar att problemet inte är att tillväxt och jobb tillfälligt skulle vara avlänkade från varandra utan hävdar att det rör sig om "persistent jobless growth": Tillväxten i länder som Sverige har gått in i ett mönster där den helt enkelt inte längre ger jobb, och så kommer det nog att förbli.

Det enda som skulle kunna leda oss i en annan riktning är om vi tar kretsloppssamhället på allvar och börjar ersätta energiförbrukning och konsumtionshysteri med arbete och återanvändning, en väg som vi tyvärr inte ser så mycket av i dagens politik.

Trots att WEF pekar ut just "tillväxt utan jobb" som en av samtidens stora hot, presenteras ingen lösning, bara ett tomt hopp om att de människor som blir onödiga av "utvecklingen" kan göra något annat i någon annan del av ekonomin, oklart vilken (Summers 2015). Hopp sägs finnas i satsning på infrastruktur, ett mantra som upprepas i alla gamla industriländer, vilket innebär att "lösningen" på frånvaron av jobb i själva verket innebär allt mer konkurrens mellan länder med liknande problem och med liknande "lösningar". Det är "arbetslinjen" i den gamla keynesianska tappningen igen: staten har ett ansvar att till varje pris öka sysselsättningen, inte ett ord om att det är dags att ta ut en del av produktivitetsoökningen i ökad frihet.

Fast snarare än risk och en fara vill jag se automatisering, robotisering och datorisering som en möjlighet: möjligheten att med bibehållen eller höjd kvalitet ersätta jobb människor utfört med robotar bör vi se som en huvudsakligen positiv utveckling, även om den förstås också kan leda till överdrifter och felutveckling när jobb som bäst sköts av människor tas över av maskiner. Men att tunga, farliga, ohälsosamma och slitsamma jobb ersätts är ju bara att välkomna.

Den övergripande frågan är dock en annan: varför har vi så stort fokus på att skapa full sysselsättning när så mycket pekar på att det varken är önskvärt eller möjligt? Det minsta vi kan säga är att "jobless growth" ställer frågan om kortare normalarbetstid på dagordningen igen. För om tillväxt inte ger jobb, då är det något i grunden fel på det fokus som diskussionen om ekonomi har, i Sverige och i den rika världen överhuvudtaget.

Jobb och hållbarhet

Den fjärde orsaken till att strålkastarljuset riktas mot kortare arbetsdagar är tankar kring hur ständig tillväxt påverkar klimatet och miljön i stort, om det finns något sätt att bromsa klimatförändringarna och börja rikta in våra samhällen på kvalitativ – till skillnad mot kvantitativ – utveckling.

Kortare arbetstid spelar här en roll, vi vet att när människor jobbar mindre krymper deras ekologiska fotavtryck. Det sker även om vi inte antar att människor som går ner i arbetstid tjänar mindre (även om många undersökningar av de teoretiska sambanden väljer att utgå från att det är genom sänkta löner en reform finansieras, snarare än det som varit regel under historien, nämligen att produktivitetshöjningar gjort det möjligt att både korta arbetsdagen och ta ut högre lön; se Nässén & Larsson 2010, Rosnick 2013, Knight m.fl. 2013, Pullinger 2014).

Men också med bibehållen och snart växande lön – det är det typiska mönstret skapat av arbetstidsförkortning och produktivitetstillväxt i förening – pekar undersökningar av människors attityder och beteenden på att precis samma värderingar som driver på mot kortare arbetsdag – mer tid med familj och vänner, rättvisare arbetsdelning i hemmet, ökad kvalitativ välfärd – också är en del av en mindre konsumistisk livsstil.

Det finns dock en motkraft: med mer fritid kan vår förbrukning av fritidsprylar liksom vårt flygande, och därmed sammanhängande miljöbelastningar, öka. Men den pådrivande verkan

av kortare arbetstid – via mer fritid – verkar vara mindre än den tillbakahållande, för alla utom de högsta inkomstgrupperna.

Här finns ytterligare en aspekt: om arbetstiden kortas i samband med en förändring i hur arbetet organiseras – också en vanlig följd av och fördel med kortare arbetsdagar – kan vi vinna miljöeffekter genom att arbetsresorna blir färre, exempelvis genom införande av fyrdagarsvecka; samma sak kan hända om datoriseringen fortsätter att leda till att flera kan och vill jobba hemifrån.

SEXTIMMARS DAGEN I PRAKTIKEN – VAD VET VI?

En viktig skiljelinje i litteraturen om arbetstidsförkortning går vid om en väljer att konstruera hypotetiska modeller av vad som kan hända om en kortare arbetsdag införs; eller om en snarare vill undersöka vad som hänt i de fall där arbetstidsförkortningar faktiskt redan genomförts. Här väljer jag det senare tillvägagångssättet, det ger oss mer ledning för hur vi själva bör gå till väga. Flera exempel finns från Europa på genomförda arbetstidsförkortningar, och med ledning av resultaten i länder som är jämförbara med Sverige är det möjligt att få en idé om vad en arbetstidsförkortning i Sverige kommer att innebära.

Tre frågor är centrala i debatten om arbetstidsförkortning, utifrån ett ekonomiskt perspektiv: hur kommer konkurrenskraften att utvecklas, hur påverkas sysselsättningen, och hur blir det med lönen, innebär kortare arbetstid lönesänkning?

Effektivisering eller förlorad konkurrenskraft?

Tanken att en arbetstidsförkortning betalar sig själv genom fortsatt produktivitetssökning och effektivisering är vanlig i diskussionen om sextimmarsdagen, men den kan lätt bli vilseledande, särskilt om en antar att alla människor har yrken som lätt låter sig effektiviseras utan att stress, olyckor och sjukdomar ökar. Så säger en FN tjänsteman i Qatar apropå kortare arbetstider att det inte är något problem, det sker redan på många håll under den muslimska fastemånaden Ramadan då arbetstiden kortas utan att verksamheten påverkas negativt (i Coote 2013). Detta kan gälla för en tjänsteman i en internationell organisation, men knappast för en byggnadsarbetare från Pakistan som "gästarbetare" i Qatar.

Historiskt, sedan mitten av 1800-talet, är sambandet snarare det omvända: effektiviseringar har möjliggjort arbetstidsförkortningar, först kom produktivitetssökningen, sedan arbetstidsförkortningen som en sorts belöning för väl utfört arbete, så var det även i Sverige fram till för ett halvsekel sedan, skiljelinjen går som vi sett 1973. Därmed löstes förr den potentiella motsättningen mellan produktivitetstillväxt och full sysselsättning: med kortare arbetsdag kunde en del av produktivitetssökningen omvandlas till de arbetandes förmån utan att sysselsättningen behövde minskas.

Siffrorna är imponerande: sedan 1870 har arbetstiden i industrialismens kärnområden – USA, Västeuropa, Japan – halverats, samtidigt som produktiviteten fördubblats (Storbritannien, USA), tredubblats (Frankrike) eller fyrdubblats (Japan) fram till 1992 (Bosch & Lenhdoeff 2001:209, 217, 215).

Motståndare till arbetstidsförkortning brukar framhålla att det företag eller det land som går före kommer att förlora i konkurrenskraft. Men historiska studier av faktiskt genomförda arbetstidsförkortningar visar en mycket intressantare, och för sextimmarsdagen mer positiv, bild. För industriföretag har nästan alltid effektivitetsvinsterna kompenserat för dyrare arbetskostnader (på grund av samma lön för färre arbetade timmar). Vinsterna har kunnat hämtas hem bland annat genom att två-skift införts, vilket ökat nyttjandet av maskinparken (utan de negativa följderna på och utanför arbetet som är förknippade med tre-och fyrskift). En annan motverkande kraft är att arbetstidsförkortningen tvingat fram en ny eller mer flexibel organisering av arbetet.

Detta är vad som faktiskt skett i länder där arbetstiden kortats. Hotbilden om försämrad konkurrenskraft bygger däremot på så kallade ceteris paribus-uppskattningar, det vill säga under antagande om "allt annat lika", vilket aldrig är fallet i verkligheten. Om den internationella konkurrenskraften påverkas negativt eller ej beror inte bara på vad som händer i ett enstaka land eller företag, utan i lika hög grad på vad som sker i omvärlden. Att vifta med "konkurrensspöket" så fort det blir tal om arbetstidsförkortning är att använda sig av det totalt orealistiska antagandet att ingenting annat i omvärlden förändras som påverkar företag som kortar arbetstiden. Hur komplext samspelet mellan kostnader och intäkter, drivkrafter och effekter vid arbetstidsförkortning kan vara framgår av fallet Volkswagen (se Ruta 2). Här visas också risken med att det blir de anställda som till slut får betala sin egen arbetstidsförkortning

Ruta 2. Arbetstidsförkortning under galgen på Volkswagen

När tyska biljätten Volkswagen 1994 hamnade i kris hotade företagsledningen med massiva avskedanden om inte facket gick med på kortare arbetstid med sänkt lön. Facket gav sig och arbetsveckan sänktes från 35 till 29 timmar, med en åtföljande lönesänkning. Resultat: i stället för avsked för 30 000 fick alla behålla jobben till priset av att 100 000 anställda tog sänkt lön.

Med kortare arbetstid tvingades företagsledningen att omorganisera tillverkningsprocessen, införa flera skift och låta olika VW-fabriker utforma sina egna produktionsmodeller. Det ledde till en avsevärt höjd produktivitet, ett mönster som vi ser i de flesta arbetstidsförkortningar i industrin.

Samtidigt innebar de sänkta lönerna att staten gick miste om skatteintäkter, men eftersom 30 000 människor fick behålla sina jobb (och det mesta av lönen) sparade tyska staten 200-350 miljoner DM (vilket då motsvarade 1-1,5 miljarder kronor) i arbetslöshetsunderstöd och sociala utgifter..

Källa: Bosch & Lenhdorff 2001

I tjänstesektorn har det däremot ofta varit svårt att öka effektiviteten, och en arbetstidsförkortning har därför kunnat medföra ökade kostnader. Här – snarare än i industrin – är det därför naturligt att tänka sig att en arbetstidsförkortning bör gå hand i hand med någon form av subventioner, ungefär som i Frankrike, där företag fick lägre sociala avgifter om de ökade sysselsättningen samtidigt som arbetsdagen kortades (se Ruta 3, nedan). Tanken är helt enkelt

att ökad sysselsättning medför en kostnad för den myndighet eller det företag som anställer, men en minskad kostnad för samhället som helhet (minskat arbetslöshetsunderstöd, minskade sociala kostnader, ökade skatteintäkter). En subvention överbryggas här skillnaden mellan det som är företagsekonomiskt och samhällsekonomiskt klokt.

Sysselsättningen

Den andra ekonomiska frågan gäller om arbetstidsförkortningen leder till fler människor i arbete. Även här kan vi använda oss av studier av faktiskt genomförda arbetstidsförkortningar i närtid, inte teoretiska eller historiska modeller vilka ger en "falsk känsla av precision" (Bosch & Lehdorff 2001:222).

Ruta 3. Arbetstidsförkortning i Frankrike

Ingen arbetstidsförkortning på senare tid har rönt så mycket uppmärksamhet som när den socialdemokratiska regeringen under Lionel Jospin beslutade korta den vanliga arbetsveckan från 39 till 35 timmar. Reformen genomfördes i två steg 1998-2001, kallade Aubry I och II efter den ansvarige socialministern Martine Aubry, ett sätt att förverkliga parollen "Travailler moins pour vivre mieux", Arbeta mindre för att leva bättre.

Arbetstidsförkortningen sågs i Frankrike till att börja med som ett sätt att dela på jobben – det vill säga få ned den höga arbetslösheten – att minska ojämställdheten när det gäller hemarbetet och samtidigt öka den fria tiden, med andra ord en blandning av idéer om vad som kännetecknar ett gott samhälle. Men ju närmare genomförandet kom, desto mer betonade regeringen sysselsättningsmotivet för reformen.

Reformen genomfördes med bibehållen lön och med subvention av företag (med mer än 20 anställda) som införde 35-timmarsdagen, det krävdes att antalet anställda ökade med sex procent och att tiden skars ner med tio procent; i en senare "uppmjukning" tilläts företag att räkna pauser och lunch som icke-arbetstid; så "anslöt" sig Peugeot till reformen genom att helt enkelt räkna av 1 timme och 45 minuter i lunch och pauser och på så sätt komma ner i en arbetstid på knappt 37 timmar. Detta var helt enligt Aubry II:s avsikt att underlätta för företag att "uppfylla" målet, och nu krävdes inte heller att antalet anställda ökades.

Även om det finns enstaka studier som säger emot, är den överväldigande och allmänna uppfattningen att resultatet var gott, om än inte så gott som regeringen hållit i utsikt när det gäller nya jobb, och dessutom med några komplicerande effekter.

Först frågan om arbetad tid. Den genomsnittliga arbetsveckan gick ner närmast omedelbart från 39 timmar till 35,6 timmar, och över hälften av alla anställda i privat sektor omfattades av reformen 2003; anslutningen var dock ojämnt fördelad, medan 74 procent av större företag (> 20 anställda) införde 35-timmarsveckan, var motsvarande siffra för mindre företag bara 23 procent. Med andra ord lyckades det att korta arbetsveckan, även om vi redan här kan se att reformen också skapade klyftor på den franska arbetsmarknaden mellan större och mindre arbetsplatser.

Hur reformen slog på sysselsättningen är ingen lätt fråga att svara på då det är många faktorer som spelar in, konjunkturen i Frankrike och i världen, strukturella förändringar (mer eller mindre industri, tjänster, import/export och så vidare). Till detta ska läggas den hypotetis-

ka frågan om vad utfallet ska jämföras med: antalet i jobb före arbetstidsförkortningen? Eller en tänkt utveckling av sysselsättningen om reformen aldrig genomförts?

Regeringen hade talat om 700 000 – 750 000 nya jobb på tre år, men det blev snarare 350 000 (försiktigt beräknat, spannet uppskattas till 300 000 – 500 000). En av anledningarna till att den förväntade sysselsättningsökningen inte kom till stånd var att produktivitetsökningen blev större än förutsett, ett mönster som vi känner igen från många tidigare arbetstidsförkortningar.

Det kanske bästa beviset för att reformen genererade jobb är att se sysselsättningen i förhållande till BNP-utvecklingen: under den period som föregick reformen, 1986-1990, växte den franska ekonomin i genomsnitt med 3,3 procent, men sysselsättningen ökade bara hälften så fort, med 1,5 procent; om vi lägger till reformen, växte ekonomin 1997-2001 i stort sett lika snabbt, men sysselsättningen höll nu nästan samma takt, plus 2,7 procent. Arbetslösheten föll ordentligt, från 12,2 procent 1997 till 8,6 procent 2001 (eller med 30 procent).

Sedan har vi frågan om hur människor som fick kortare arbetstid uppskattar förändringen. Här är utfallet övertygande: sex av tio ansåg att reformen var ett steg i rätt riktning och att deras livskvalité höjts. Intressant nog tyckte kvinnor och män så i nästan lika hög grad, 61 procent respektive 58 procent.

Den extra tid som män och kvinnor fick genom reformen hade dock ingen synbar effekt på arbetsfördelningen inom familjen med ett undantag: både män och kvinnor tillbringar mer tid med sina barn. Den största skillnaden i arbetsfördelningen mellan män och kvinnor noterades när männen fick kortare arbetsdagar, det påverkade mer än om bägge parter skar ner lika mycket. Men även om den ojämna arbetsfördelningen i stort fortsatte, fick kvinnor ändå mer fri tid på helgerna på grund av att de nu bättre hann utföra hemarbetet under veckorna.

De högutbildade gynnas mest av reformen: de som uttrycker störst stöd för den kortare arbetsdagen har högre utbildning och jobbar i tjänstesektorn, medan arbetare i industrin oftare uppgav antingen försämring eller ingen skillnad; yrkesgruppen arbetsledare, kvinnor lika mycket som män, anför mycket höga tal för förbättring som följd av 35 timmarsdagen, 73 respektive 65 procent.

Det finns alltså anledning att tänka igenom noga hur en arbetstidsreform ska utformas så att effekterna inte slår ojämnt och orättvist över arbetsmarknaden, mellan industrin och tjänstesektorn, mellan låg- och högutbildade, eller mellan män och kvinnor.

Källor: Estevão & Sá 2008, Fagnani & Letablier 2004, Gubian m.fl. 2004, Hayden 2006, Méda 2013, Georges m.fl. 2010, Hayden 2013.

Studier av arbetstidsförkortningar i Frankrike, Nederländerna och Tyskland visar i samtliga fall på att sysselsättningen ökat som en följd av den kortade normalarbetsdagen, och även om ökningen ibland är beskedlig har jag inte hittat något fall där sysselsättningen minskat, se Ruta 4.

En (gammal) tumregel säger att hälften av arbetstidsförkortningen leder till nya jobb, och hälften löses genom produktivitetshöjning (Hayden 2013:187). Men den regeln överdriver nog vad vi kan vänta oss idag när det gäller produktivetsförbättringar, och det av två anledningar: dels har mycket produktivetsvinster redan tagits hem vid tidigare arbetstidsförkortningar och "rationaliseringar", därför kommer inte framtidens produktivetsökning att ske lika fort; dels

har tjänstesektorns andel av ekonomin (räknat i antalet arbetade timmar) ökat på industrins bekostnad, vilket drar i samma riktning.

Idag är det därför rimligare att tänka sig att arbetstidsförkortningen "betalas" till mellan en tredjedel och hälften via produktivetsökning (Taddei 1998:51). Detta innebär att sysselsättningseffekten kan förväntas bli större – minskad effektivisering ger fler jobb – vilket ökar statens och kommunernas skatteintäkter och spär på besparingarna av arbetslöshetsunderstöd och sociala utgifter.

Det är goda nyheter, det ökar möjligheten att tänka sig att staten ska gå in och subventionera kortare arbetstid för de verksamheter som har svårast att öka produktiviteten eller omorganisera så att reformen finansierar sig själv. Det är den politiken vi sett exempel på i Frankrike (se Ruta 3, ovan).

Ruta 4. Företagen ökar antalet anställda när arbetstiden kortas. Fallstudier i närtid

Land	Reform	Effekt på sysselsättningen
Nederländerna 1982-1985	Industrin inför 38 timmars vecka efter förhandlingar med facket	15 % av företagen ökade antalet anställda; närmare 80 % av företagen rapporterar ingen förändring
Tyskland 1985	Sänkning av arbetsveckan till 38,5 timmar genom industriavtal	Vart femte företag rapporterar ökat antal anställda.
Tyskland	Offentlig sektor minskar arbetstiden till 39 timmar	Hälften av verksamheterna ökade antalet anställda.
Tyskland 1985	Tryckerisektorn minskar arbetsveckan till 38 timmar	Två tredjedelar av företagen ökade antalet anställda.
Frankrike 1982	39 timmars vecka införs	En fjärdedel av företagen rapporterade fler anställda; över hälften ingen förändring.
Frankrike 1998-2001	35 timmars vecka införs	Ökad sysselsättning med 350 000 personer

Källa: Bosch & Lehndorff 2001:Tabell 5, samt Ruta 3 ovan.

Lönen

Den tredje ekonomiska frågan gäller lönen: går arbetstidsförkortningen hand i hand med lönesänkningar, eller har det varit möjligt att behålla eller till och med höja lönerna? Återigen, till skillnad från hypotetiska studier kan vi se att historiska exempel visar på att produktivitetshöjningen genomgående varit så stora att det gått att upprätthålla lönerna. En slutsats i litteraturen är:

“Historically [...] all the compromises [in connection with Working Time Reductions] have ultimately ended in the same financing mechanism: over the long term, the bill is always paid for by productivity gains, even if at the outset the negotiating partners [employers and trade unions] have always been much exercised by the question of wage compensation, which has needlessly acquired almost mythical status”

(citerat i Bosch & Lehndorff 2001:231)

Arbetstidsförkortning har alltså gått hand i hand med oförändrade eller höjda löner, även om det ibland tagit ett eller ett par år innan så skett. Detta pekar på hur viktigt det är att inte utvärdera effekterna för tidigt, ett år är säkerligen för kort period, och två eller tre år rekommenderas mot bakgrund av studier av faktiskt genomförda arbetstidsförkortningar (Taddei 1998:51).

I en del fall har produktivetsökningen varit så hög att arbetsgivarna tjänat på arbetstidsförkortning, som i Tyskland där företagen gick med högre vinster trots att timlönerna höjdes för att kompensera för kortare arbetstid (Bosch & Lehndorff 2001:228-9).

HUR KAN VI TÄNKA OM SEXTIMMARS DAGEN I SVERIGE?

Egentligen är det ganska enkelt: produktiviteten i Sverige har ökat med över 3 procent om året 1980-2005, men arbetsveckan har inte rubbats på flera decennier. Fram tills arbetstiden frystes 1973 var det vanligt att det fördes en diskussion om hur produktivetsökningen skulle fördelas, mellan materiell tillväxt och kortare arbetstid, och mellan kapital och arbete. Den diskussionen borde vi lyfta fram, vill vi använda den fortskridande effektiviseringen av inom ekonomin till att ge oss själva högre inkomst (med de därtill hörande negativa ekologiska konsekvenserna när välbeställda människor ökar sin konsumtion) eller som ökad fri tid? Eller mer realistiskt: hur ska blandningen se ut, hur bör balansen vara mellan arbetstidsförkortning och andra användningar av produktivetsförbättringen, från ökad inkomst till ökade resurser till det gemensamma bästa?

Att ta ut en del av produktivetsökningen genom en arbetstidsreform innebär ett trendbrott i Sverige: den produktivetsökning vi haft sedan 1980 har nästan uteslutande omvandlats till högre lön och, framför allt, högre vinster; det innebär att fördelningen mellan lön och vinst gått allt mer i kapitalvänlig riktning. Statistiska centralbyrån berättar att sett över tid innebär det en avsevärd förskjutning till vinsternas förmån på lönernas bekostnad – trots att lönerna också stigit. Under perioden 1980-2005 sjönk löneandelen av förädlingsvärdet i Sverige från 55 till 45

procent; samtidigt ökade vinstens andel från 13 till 21 procent (SCB 2008). Kortare arbetstid, däremot, har nästan inte alls förekommit (Nässén & Larsson 2010:11).

Märkligt nog kopplas sällan diskussionen om arbetstid samman med krav på hållbarhet. Som i en separat sfär talas det i miljösammanhang om att ställa om samhället mot en kretsloppsekonomi med hållbara transport- och energisystem. Samtidigt upprepas "arbetslinjen" när det gäller att pressa ner arbetslösheten. Dessa två frågor behöver föras samman. Å ena sidan har vi alltså möjlighet att minska den nödvändiga arbetstiden med hjälp av produktivitetshöjningen, å andra sidan behöver vi ersätta den felvidna tekniska utvecklingen – energi- och materialintensiv som den är – med en varsammare och klipskare produktionsapparat, vilket kommer att kräva mer arbete. Hur ser balansen ut mellan dessa två motstridiga krafter? Tabell 2 är ett försök att väga samman dem.

Tabell 2. Förändring av arbetstiden som en följd av övergång till ett kretsloppsamhälle efter 20 år

Mindre jobb p.g.a.	Timmar/vecka	Mer jobb p.g.a.	Timmar/vecka
Produktivitetsoökning 2 procent/år i 20 år som arbetstidsförkortning	13	Långsammare ökning av produktiviteten (jämfört med den historiska 3 procent/år)	2
Investeringar som bara ökar volym utan att vara del av omställning mot kretslopp fasas ut	2-3	Omställning till kretslopp (nya energi-, transport- och produktionssystem, hållbart jord- och skogsbruk)	3

Källa: efter Sanne 2012.

Tabell 2 visar att den stora förändringen i arbetstid kommer att ske om vi använder produktiviteten till att minska normalarbetstiden, här skulle hela 13 timmar i veckan kunna frigöras efter 20 år. Till detta kan läggas ytterligare några timmar från jobb som inte längre kommer att behövas när vi övergår från ett tillväxt- till ett kretsloppssamhälle. Allt som allt har vi 15, 16 timmar att hämta här. Å andra sidan ökar den nödvändiga arbetsvolymen med ca 5 timmar på grund av att produktiviteten i industrin dras ner samtidigt som ett hållbart jord- och skogsbruk kräver mer arbetskraft, nya energi- och transportsystem likaså.

Nettot blir en besparing på ca 10 timmar i veckan, med andra ord en 30 timmars arbetsvecka. Resonemanget bygger på att vi tar hela produktivitetsoökningen och använder den till arbetstidsförkortning under en övergångsperiod som här är satt till tjugo år.

Således ligger en sextimmarsdag både inom det möjliga och önskvärda ramar om vi väljer att ställa om samhället i den omfattning som en ekologiskt hållbar utveckling kräver, inom ramen för en fortsatt men något långsammare ökning av produktiviteten.

En viktig distinktion återstår att göra: det jag diskuterat här gäller den normerade arbetsdagen och arbetsveckan (och därmed normen för full lön). Men normalarbetstiden är inte det-

samma som hur många timmar vi faktiskt arbetar i genomsnitt; förutom arbetsdagens längd avgörs den faktiska arbetstiden av deltid, semestrar, sjukskrivningar och föräldradagar.

Här finns det intressanta siffror att peka på som visar att Sverige även här – precis som när det gäller arbetstidsförkortning – släpar efter jämfört med många andra länder där arbetstiden minskar. Och det är värre än så, Sverige går faktiskt mot trenden: medan nästan alla andra länder i OECD uppvisar minskat antal faktiskt arbetade timmar, har antalet ökat i Sverige sedan mitten av 1980-talet. Även om Sverige ligger i den nedre delen när det gäller totalt arbetad tid, hör vi till undantagen genom att den genomsnittliga arbetstiden ökar (se Figur 2, hämtad från *The Economist* 2013. En iakttagelse som jag inte kan avhålla mig från att påpeka: Grekland har bland de högsta värdena i hela OECD).

Figur 2 visar att Sverige är annorlunda, inte bara i jämförelse med övriga OECD, utan också i jämförelse med Sveriges egen historia: från 1973, då fyrtyotimmarsveckan infördes, fram till mitten av 1980-talet sjönk även i Sverige den faktiskt arbetade tiden, men därefter har den alltså stigit och ligger nu högre än för trettio år sedan (OECD 2015).

Nu har tiden kommit att åter ta tag i frågan om vi vill leva för att arbeta, eller om vi föredrar att arbeta för att leva? Det är en fråga som märkligt nog inte ställs i svensk politik. Även kritiska socialdemokrater verkar oförmögna att tänka i andra banor än full sysselsättning = 40-timmarsvecka. Så är hela frågan om arbetstidsförkortning frånvarande i den nya rapporten från socialdemokratiska tankesmedjan Katalys om hur massarbetslöshet ska kunna förvandlas till full sysselsättning (Hegelund & Suhonen 2015); i stället för arbetstidsförkortning, i stället för en reform som gör det möjligt att dela på jobben, uppmanas staten låna pengar för att sätta fart på ekonomins hjul. Arbetstidsförkortningen är helt enkelt borta från den arbetarrörelse som så djärvt reste krav på en kortare arbetsdag för 125 år sedan.

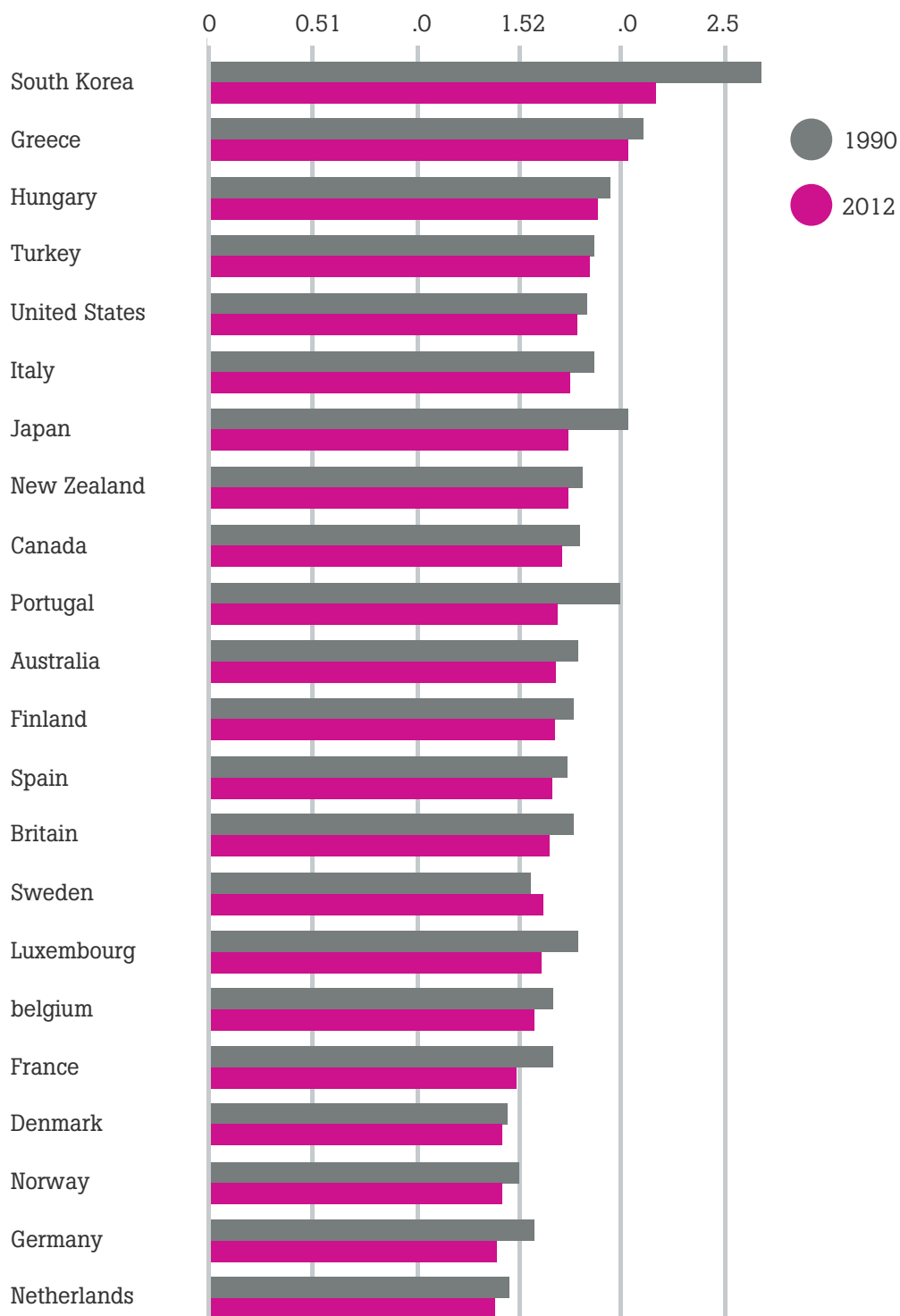
Nästan lika illa är det faktiskt i Miljöpartiet och Vänsterpartiet: även om bägge partierna under tryck nerifrån tvingats ställa sig bakom en kortare arbetsdag i ord, har ingendera vågat föreslå att en arbetstidsförkortning ska sättas i verket nu, det blir en fråga på sikt, en vision. Vänsterpartiet skjuter arbetstidsförkortningen framför sig och nöjer sig med att den ska utredas ytterligare (trots att just Vänsterpartiet förtjänstfullt redan utrett frågan, se Vänsterpartiet 2013). Den här rädslan för att tala om arbetstidsförkortning idag syns också på V:s hemsida där V hellre betonar full sysselsättning och nya miljöjobb än talar om möjligheten att korta arbetsdagen.

Samma sak med Miljöpartiet: i valmanifestet 2014 talar MP om att de vill se en sjutimmarsdag, men samtidigt är huvudspåret nya gröna jobb: miljöinvesteringar ska ge 30 000 nya jobb på kort sikt, på lite längre sikt är effekterna "betydligt större än så" (Miljöpartiet 2013:4). Med andra ord vill även MP profilera sig som ett jobbskaparparti snarare än jobba för att växla in den uppnådda och förväntade produktivitetsökningen i kortare arbetstid, att samköra omställningen till kretslopp med ett sundare arbetsliv.

Och ändå är frågan egentligen ganska enkel: om vi bara tagit hälften av den produktivitetsökning som vi haft under de senaste fyrtio åren hade vi kunnat sänka arbetsveckan till 30 timmar idag. Eller om vi väljer att titta framåt (som i Tabell 2 ovan) kan vi åstadkomma samma sak och samtidigt påbörja den nödvändiga omställningen i riktning mot ett kretsloppssamhälle.

Kortare arbetsvecka är också en reform som är påkallad för att den är en vinn-vinn-vinn-vinn politik: den ökar sysselsättningen, inleder vägen mot kretsloppssamhället, öppnar för en jämnare fördelning av det oavlönade arbetet och ansvaret för hemmet samt höjer vår välfärd genom att minska förslitning och stress både i och utanför arbetslivet. Det är närmast självklara vinster i ett

Figur 2. Faktiskt antal arbetade timmar 1990 och 2012 i OECD

Källa: The Economist

feministiskt perspektiv, men det är först när en man som innehar en viktig ställning för fram samma argument som media vaknar. Jag syftar på när läkaren John Ashton, ansvarig för folkhälsan i Storbritannien, nyligen slog ett slag för fyradagarsvecka med argumentet att arbetet är felfördelat: de som har jobb sliter ihjäl sig, och de som saknar jobb mår dåligt. En fyrtimmarsvecka, menade Ashton, skulle göra det möjligt att lägga upp hemarbetet och tillvaron med barnens bästa för ögonen; idag, däremot, är arbetslivet "en mardröm" (Campbell 2014).

Skillnaden mellan fyradagarsvecka och sextimmarsdag är nog inte avgörande, det viktiga är att människor får möjlighet att ordna sina liv på ett sätt som gynnar jämställdhet, hälsa och hållbarhet. Redan idag har många anställda möjlighet att jobba deltid och att flexa, men det finns två problem: för det första är det de deltidsarbetande själva – varav merparten är kvinnor – som betalar för sin deltid; för det andra skapar deltid och kortare arbetsvecka stress och känsla av otillräcklighet när några väljer (eller tvingas) att jobba kortare arbetsdagar än normen, den som gäller för fulltid och full lön. I ett arbetsliv som är inställt på och organiserat för att alla ska jobba 8 timmar om dagen, fem dagar i veckan är det svårt att välja en annan väg, det berättar kvinnor i tjänstesektorn som trots det gått ner i arbetstid (Bergström 2015).

Vi kan lägga till en femte dimension – förutom sysselsättning, arbetsfördelning, miljö och hälsa – till förmån för arbetstidsförkortning genom att lyssna på lyckoforskare. Lyckoforskningen har satt fingret på en "Easterlin paradox" (uppkallad efter Richard Easterlins epokgörande studie från 1973, Does money buy happiness?): Å ena sidan stiger den subjektiva lyckan med inkomsten, rika människor är lyckligare än fattiga, det gäller både inom och mellan länder. Men – och det är här paradoxen finns – lyckan ökar inte i ett samhälle trots att vi blir rikare, det finns alltså inget samband mellan lycka och tillväxt över tid, varken positivt eller negativt. Människor i Kina eller Sydkorea eller Chile blir inte lyckligare trots att den ekonomiska tillväxten närmast rusar genom taket (Easterlin m fl 2010). Likadant i Sverige, i Ryssland, i Brasilien, i Sydafrika, var vi än frågar efter lyckan ser vi samma sak, lyckan växer inte med tillväxten eller inkomsten i ett samhälle.

Det här betyder att tillväxten inte bör stå i centrum för en politik som ser mänsklig utveckling som sitt huvudmål. En kortare arbetsdag är ett viktigt bidrag för att stärka det som bör vara de verkliga målen för vår politik, att öka lyckan, att få friheten, välfärden, rättvisan och den ekologiska hållbarheten att växa.

KOSTAR DET NÅGOT?

Jag drar mig för att tala kronor och ören i denna översikt över arbetstidsförkortningar, som framgått pekar utvärderingar av faktiskt genomförda reformer på att produktivitetsvinster, omorganiseringar, lägre personalomsättning och minskade kostnader för sjukskrivningar och arbetslöshet tillsammans med ökade skatteintäkter på grund av fler människor i jobb finansierar reformerna till stor del (även om det ibland har tagit något år innan produktivitetshöjningarna kommit i kapp).

Innan jag säger något om vad jag tror om budgetresultatet – det vill säga hur det offentliga påverkas – av en kortare normalarbetstid i Sverige, är det viktigt att vi först avför de skrämselsiffror som sensationslysten press och oseriösa ekonomer ägnar sig åt att sprida. Här brukar kostnaden för arbetstidsförkortningen likställas med en antagen minskningen i BNP som ses som ett direkt resultat av att arbetstiden sänks: en övergång till 30-timmarsvecka antas alltså leda till en

sänkning av BNP med 25 procent (10 av 40 timmar = 25 procent), vilket sedan räknas fram som minskade skatteintäkter i hundramiljardersklassen. För ett avskräckande exempel, se de beräkningar som Stefan Fölster gjorde förra året på Expressens uppdrag (Expressen 2014).

Beräkningar som är värda att ta på större allvar ställer besparingar mot kostnadsökningar. Tabell 3 visar ett försök att väga samman dessa kostnader och intäkter.

Tabell 3. Budgeteffekter av kortare arbetsdag, miljarder kr

Budgeteffekter av arbetstidsförkortningar	35-timmars vecka, införs gradvis under fem år	30-timmars vecka, införs gradvis under tio år
Minskade skatteinkomster p.g.a. lägre tillväxt	50 miljarder kr	100 miljarder kr
Skattehöjningar för att täcka nyanställningar	25 miljarder kr	50 miljarder
Kostnader för utbildning i bristyrken	5 miljarder kr	10 miljarder kr
<i>Summa kostnader</i>	<i>80 miljarder kr/5 år</i>	<i>160 miljarder kr</i>
Minskade kostnader p.g.a. lägre sjukskrivning	0 kr	10 miljarder kr
Ökade skatteintäkter (netto) p.g.a. ökad sysselsättning/lägre arbetslöshet	20 miljarder kr	40 miljarder kr
<i>Summa intäkter/minskade kostnader</i>	<i>20+ miljarder kr</i>	<i>50 miljarder kr</i>
Nettoeffekt för stat och kommun	60 miljarder/5 år 12 miljarder kr/år	110 miljarder kr/10 år 11 miljarder kr/år

Källa: Vänsterpartiet 2013. Observera att 35 timmarsveckan inte räknar med några besparingar på grund av minskad sjukskrivning, ej heller minskad utbrändhet eller lägre personalomsättning vilket med säkerhet innebär en underskattning av den positiva verkan av en arbetstidsförkortning.

På kostnadssidan står höjda lönebetalningar för ökad sysselsättning och en minskad ekonomisk tillväxt om produktivitetsökningen inte förmår kompensera för den kortare arbetstiden (vilket nog blir svårt inom delar av tjänstesektorn); den kostnaden ska sedan minskas med de intäkter eller uteblivna utgifter som samtidigt uppstår (skatteintäkter av nya jobb, momsintäkter av ökad konsumtion, minskat arbetslöshetsunderstöd och lägre sociala utlägg). Nettokostnaden blir under den övergångstid som arbetstiden kortas ca 11, 12 miljarder kronor om året, en i sammanhanget blygsam summa (ca 1/3 procent av BNP). Summorna är alltså inte så stora att vi bör avstå från att tänka tanken att det är dags att återuppta vår resa mot frithetens rike. Frågan om sextimmarsdag är politisk snarare än ekonomisk.

REFERENSER

- Arbetarrörelsens efterkrigsprogram (1946), <http://www.marxistarkiv.se/sverige/socialdemokratin/efterkrigsprogrammet.pdf>
- Bergström, R (2015): "Man vill ju inte arbeta hela tiden". En intervjustudie om arbetstidsförkortningars påverkan på tjänstekvinnors välmående och miljöbelastning, Kandidatuppsats i humanekologi, Institutionen för Globala studier, Göteborgs universitet
- Bosch, G & Lehdoff, S (2001): "Working-Time Reduction and Employment: Experiences in Europe and Economic Policy Recommendations", i *Cambridge Journal of Economics* 25: 209-243
- Boye, K & Evertsson, M (2014): "Vem gör vad när? Kvinnors och mäns tid i betalt och obetalt arbete", i Evertsson, M & Magnusson, C (red): *Ojämlighetens dimensioner. Uppväxtvillkor, arbete och hälsa i Sverige*, Liber
- Campbell, D (2014): "UK needs four-day week to combat stress, says top doctor", i *The Guardian* 20140701, <http://www.theguardian.com/society/2014/jul/01/uk-four-day-week-combat-stress-top-doctor>
- Coote, A (2013): "Introduction: A New Economics of Work and Time", i Coote, A & Franklin, J (red): *Time on Our Side: Why We All Need a Shorter Working Week*, New Economics Foundation
- Easterlin, RA, McVey LA, Switek, M, Sawangfa, O, Zweig, JS (2010): "The Happiness-Income Paradox Revisited", i *PNAS* 107(52):22463-22468
- The Economist (2013): "Working Hours. Get a Life", <http://www.economist.com/blogs/freeexchange/2013/09/working-hours>
- Ekonomifakta (2015): Arbetstid, <http://www.ekonomifakta.se/sv/Fakta/Arbetsmarknad/Arbetstid/Arbetstid/>
- Estevão, M & Sá, F (2008): "The 35-Hour Workweek in France: Straight Jacket or Welfare Improvement?", i *Economic Policy* 23(55): 417-463
- Expressen (2014): "Så mycket kostar Fi:s förslag att genomföra", <http://www.expressen.se/nyheter/val2014/sa-mycket-kostar-fis-forslag-att-genomfora/>
- Fagnani, J & Letablier, M-T (2004): Work and Family Life Balance: The Impact of the 35-Hour Laws in France", i *Work, Employment and Society* 18(3):551-572
- Frey, CB & Osborne, MA (2013): *The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerization*, University of Oxford
- Fölster, S (2014): *Vartannat jobb automatiseras inom 20 år – utmaningar för Sverige*, Stiftelsen för strategisk forskning
- Försäkringskassan (2015): *Jämställdhet och sjukfrånvaro*, Socialförsäkringsrapport 2015:3
- Georges, N, Méda, D & Trancart, D (2010): *Working Hours and Work-Life Balance Satisfaction in Couples*, Travail, Emploi et Politiques Publique, TEPP WP 2/2010
- Gubian, A, Jugnot, S, Lerais, F & Passeron, V (2004): "Les effets de la RTT sur l'emploi: des simulations ex ante aux évaluations ex post", i *Économie et Statistique* 367-377:25-54
- Hayden, A (2006): "France's 35-hour Week: Attac on Business? Win-Win Reform? Or Betrayal of Disadvantaged Workers?", i *Politics & Society* 34(4): 503-542
- Hayden, A (2013): "Patterns and Purpose of Work-Time Reduction – A Cross-National Comparison", i Coote, A & Franklin, J (red): *Time on Our Side: Why We All Need a Shorter Working Week*, New Economics Foundation

- Hegelund, E & Suhonen, D (2015): *Från massarbetslöshet till full sysselsättning. Om sambanden mellan jobbpolitik, statsskuld och privata lån*, Katalys, Stockholm
- Helliwell, J, Layard, R & Sachs, J (red) (u.å.): *World Happiness Report*, The Earth Institute, Columbia University, CIFAR, Centre for Economic Performance
- Hunnicut, BK (1984): "The End of Shorter Hours", i *Labor History* 25(3):373-404
- Hunnicut, BK (1992): "Kellogg's Six-Hour Day: A Capitalist Vision of Liberation through Managed Work Reduction", i *The Business History Review* 66(3):475-522
- Knight, KW, Rosa EA & Schor, JB (2013): "Could Working Less Reduce Pressure on the Environment? A Cross-National Panel Analysis of OECD Countries, 1970-2007", i *Global Environmental Change* 23:691-700
- Méda, D (2013): "The Impact of Working Hours Reduction in France", i Coote, A & Frankling, J (red): *Time on Our Side: Why we all need a shorter working week*, New Economics Foundation
- Miljöpartiet de gröna (2013): Grön politik ger nya jobb, http://www.mp.se/sites/default/files/gron_politik_ger_nya_jobb.pdf
- New Economics Foundation (2014): Well-Being at Work. A Review of the Literature, http://b.3cdn.net/nefoundation/71c1bb59a2ce151df7_8am6bqr2q.pdf
- Nässén, J & Larsson, J (2010): Would Shorter Work Time Reduce Greenhouse Gas Emissions? An Analysis of Time Use and Consumption in Swedish Households, Chalmers/Göteborgs universitet, <http://jorgenlarsson.nu/wp-content/uploads/Would-shorter-work-hours-reduce-greenhouse-gas-emissions-100326.pdf>
- OECD (2015): Average Annual Hours Actually Worked per Worker, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=ANHRS#>
- Pullinger, M (2014): "Working Time Reduction Policy In a Sustainable Economy: Criteria and Options for Its Design", i *Ecological Economics* 203:11-19
- Rosnick, D (2013): *Reduced Work Hours as a Means of Slowing Climate Change*, Center for Economic and Policy Research, Washington DC
- Sanne, C (2012): *Hur kan vi leva hållbart 2030*, Rapport 6524, Naturvårdsverket, Stockholm
- SCB (2008): Bärkraften i näringslivet ökar mer än lönerna, <http://www.scb.se/sv/Hit-ta-statistik/Statistik-efter-amne/Arbetsmarknad/Ovrigt/Fokus-pa-naringsliv-och-arbetsmarknad/186178/186186/186190/Barkraften-i-naringslivet/>
- Sen, A (2002): *Utveckling som frihet*, Daidalos
- SOU 2002:12: *Arbetstiden – Kortare arbetstid eller mer ledigt?*, Fritzes
- Summers, L (2015): "Persistent Jobless Growth", i *Outlook on the Global Agenda 2015*, World Economic Forum, Davos
- Taddei, D (1998): *Reduction in Working Time. A Literature Review*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin
- Tegle, S (1983): *Den ordinarie veckoarbetstiden i Sverige 1860-1980*, Meddelande 1983:36, Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet
- Truman, HS (1951): Annual Message to the Congress: The President's Economic Report, January 12, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=13788>
- Vänsterpartiet (2013): Striden om tiden – dags att förverkliga visionen om sex timmars arbetsdag, <http://www.vansterpartiet.se/assets/Striden-om-tiden.pdf>